

Зигмунт Бауман

Бежанци

преди дверите
на Европа

Превод от английски
Юлия Гешакова

Съдържание

1	Миграционната паника и нейните (зло)употреби.....	7
2	Плаваща несигурност, която търси пристан	29
3	По следите на силните лидери	53
4	Заедно и натясно	75
5	Размирни, досадни, нежелани: неприемливи	93
6	Корените на омразата: антропологични или обусловени от времето	103
	Бележки	123

Миграционната паника и нейните (зло)употреби

Телевизионни предавания, вестникарски заглавия, политически речи и твитове в интернет – средоточие и отдушник за обществените тревоги и страхове, днес постоянно говорят за „миграционната криза“, която според тях залива Европа и вещае крах и гибел за начина на живот, който познаваме, с който сме свикнали и който ни е скъп. Определението „миграционна криза“ се е превърнало в нещо като политически коректно кодово название за сегашната фаза в битката, която онези, които формират общественото мнение, непрестанно водят, за да завладеят и подчинят умовете и емоциите на хората. Новините, пристигащи от това бойно поле, днес пораждаат състояние, което твърде много се доближава до истинска „морална паника“ (по общоприетата дефиниция, която откриваме в Уики-

педия, понятието „морална паника“ означава „широко разпространено чувство на страх, че някакво бедствие застрашава обществото ни“.)

Сега, когато пиша тези думи, една друга трагедия, плод на коравосърдечно равнодушие и морална слепота, рискува всеки миг да се разрази. Множат се признаците, че общественото мнение, подстрекавано от ламтящите за висок рейтинг медии, постепенно, но неумолимо, приближава точката на пренасищане от бежанската трагедия. Удавените деца, набързо издигнатите стени, оградите от бодлива тел, претъпканите бежански лагери и правителствата, които в желанието си да се отърват, колкото може по-бързо, от мигрантите сипват сол в раните от изгнаничеството, неизвестността и рискованото бягство – всички тези примери за възмутително погазване на моралните норми са все по-рядко новина и все по-рядко са в новините. Всеки шок, уви, в крайна сметка неизбежно се размива в скучната рутина на нормалността, а моралната паника се самоизчерпва и изчезва от погледите и от умовете, обгърната от булото на забравата. Спомня ли си днес някой за афганските бежанци, потърсили убежище в Австралия, които се опитваха да сложат край на живота си, хвърляйки се върху оградите от бодлива тел в Умера, или гинеха в лагерите, които австралийското правителство построи на остров Науру и на Коледния остров, за

да не ги допусне „в австралийските териториални води“? Или десетките судански мигранти, убити от полицията в центъра на Кайро, след като Върховният комисариат за бежанците към ООН им отне статута на бежанци?¹

Масовата миграция изобщо не е ново явление. Тя съпътства модерната епоха от самото ѝ начало (макар неведнъж да е променяла и понякога дори обръщала посоката си), тъй като нашият „модерен начин на живот“ произвежда „излишни хора“: хора, които *на местно ниво* са „безполезни“ в условията на икономически прогрес, защото са твърде много и нямат шанс да си намерят работа, или *на местно ниво* са неприемливи – отхвърлени вследствие на безредици, конфликти или съперничество, породено от социални или политически промени и произтичащата от тях борба за власт. На всичко отгоре днес ние изживяваме последиците от дълбоката и наглед непреодолима дестабилизация на Близкия изток след безразсъдните, наивно късогледни и безспорно безплодни политически решения и военни авантюри на западните сили.

Факторите за днешната масова миграция в изходните ѝ точки следователно са двояки, но същото може да се каже и за нейното въздействие в крайните ѝ точки, и за реакциите на приемащите страни. В развитите райони на света, където и икономическите мигранти, и бежанците търсят

подслон, деловите среди приветстват и на драго сърце приемат притока от евтина работна ръка и многообещаващи специалисти. (Както Доминик Кашани лаконично обобщава: „Британските работодатели бързо се научиха как да си осигуряват евтина работна ръка – чрез специализирани агенции в чужбина, които неуморно търсят и наемат чуждестранни работници.“²) За огромната част от местните жители, и без това преследвани от мисълта колко крехки и уязвими са собственото им социално положение и перспективи, този приток на евтина работна ръка обаче означава още по-голяма конкуренция на трудовия пазар, още по-голяма несигурност и по-малки шансове за по-добър живот. А това от политическа гледна точка е експлозивно състояние на духа, което кара политиците да се колебаят между две несъвместими желания – да угодят на господарите си, които държат парите, или да успокоят страховете на избирателите си.

Най-общо казано при сегашното положение, което по всяка вероятност дълго няма да се промени, масовата миграция едва ли скоро ще секне, независимо от усилията да бъде обезкуражена и все по-изобретателните опити да бъде спряна. Както Робърт Уайндър язвително отбелязва в предговора към второто издание на книгата си: „Можем, колкото искаме, да стоим на брега на морето и да крещим срещу вълните, но нито приливът ще ни

чуе, нито морето ще се отдръпне.“³ Издигането на стени, за да държим мигрантите далеч от дома си, твърде много напомня историята за древния философ Диоген, който търкалял делвата си напред-назад по улиците на родния Синоп. Попитан защо се държи така странно, Диоген отвърнал, че, гледайки как съседите му залостват вратите си и точат мечовете си, му се приискало и той да допринесе с нещо за отбраната на града срещу настъпващите войски на Александър Македонски.

Напоследък, през последните няколко години, ние обаче станахме свидетели на огромен скок в бройката, която бежанците и търсещите убежище прибавиха към общия брой на мигрантите, чукащи на вратите на Европа; този скок е следствие от нарастващия брой провалящи се, или по-точно провалили се, държави или територии, където държавата, и съответно редът и законността, не съществуват; територии, които са поле на безкрайни племенни или религиозни войни, масови убийства и безнаказано ежедневно разбойничество. До голяма степен това са колатералните щети от фатално погрешните, обречени на провал и пагубни военни операции в Афганистан и Ирак, които на мястото на диктаторските режими отвориха широко поле за несекващи размирици и необуздало насилие – подпомагани от международната търговия с оръжие, оставена без контрол и поощрява-

на от алчната за печалби военна индустрия, с негласната (но твърде често гордо демонстрирана по международните оръжейни изложения) подкрепа на мечтаещите за по-голям брутен национален продукт правителства. Огромната вълна от бежанци, принудени от тиранията на своеволно насилие да изоставят домовете си и най-скъпото, което притежават; от хора, бягащи от полетата на смъртта, се вля в постоянния поток от така наречените икономически мигранти, водени от присъщото на всеки човек желание да поеме пътя от безплодни земи към тучни поля, от бедни държави без перспектива към бленуваните страни на големите възможности. Ето какво казва Пол Колиър за този постоянен поток от хора, търсеци по-достоеен живот (поток, който не е секвал, откакто свят светува, и бе просто ускорен от съвременната индустрия за излишни хора и провалени съдби⁴):

Първият факт е, че пропастта между доходите в бедните и в богатите страни е абсурдно дълбока и поради процеса на глобален растеж ще остане дълбока десетилетия наред. Вторият е, че миграцията няма съществено да смали тази пропаст, тъй като механизмите за фийдбек^A са твърде слаби. Третият е, че с продължаването на миграцията диаспорите ще продължат да

---

^A В икономиката – механизми за взаимодействие и саморегулиране между два компонента в една система. – Б.пр.

се разрастват и през следващите десетилетия. Ето защо пропастта в доходите ще се запази и стимулите за миграция ще нарастват. А това означава, че миграцията от бедните към богатите страни несъмнено ще се ускори. В обзримото бъдеще международната миграция няма да достигне равновесие; сега ние сме свидетели на началото на неравновесие с епически измерения.⁵

По изчисленията на Колиър (който по онова време разполага със статистическите данни само до 2000 г.) в периода от 1960 до 2000 г. „бяхме свидетели на миграция от бедните към богатите страни, която от по-малко от 20 милиона нарасна до над 60 милиона. И продължи да нараства с всяко ново десетилетие... Имаме основания да предположим, че ускорението е продължило и през 2000 г.“. Оставени на собствената си логика и инерция, населението на бедните и богатите страни вероятно ще реагират като течността в скачени съдове: броят на имигрантите ще продължи да расте, докато равнищата на благосъстояние в развитите и развиващите се региони на нашата глобализирана планета се изравнят. Но преди да се стигне до такъв резултат, по всяка вероятност ще трябва да изминат десетилетия – дори да няма неочаквани исторически обрати.

Бежанци от варварщината на войни и деспотични режими или от жестокостта на мизерно и безперспективно съществуване са чукали на чужди

врати още от самото начало на съвременната епоха. За хората зад тези врати те винаги са били – и продължават да бъдат – пришълци. Пришълците обикновено пораждаат страх, защото са „чужди“, и следователно опасно непредвидими, за разлика от хората, с които общуваме ежедневно и от които смятаме, че сме наясно какво можем да очакваме; ние не знаем дали масовият приток на чужденци няма да разруши нещата, на които държим, и дали няма да се опита да опорочи или направо да унищожи нашия успокояващо познат начин на живот. Хората, с които сме свикнали да съжителстваме в квартала, по улиците на градовете си или на работното си място, ние обикновено делим на приятели или врагове; приемани на драго сърце или просто толерирани – но към каквата и категория да ги причисляваме, ние много добре знаем как да се отнасяме към тях и как да постъпваме спрямо тях. За чужденците обаче знаем твърде малко, за да можем правилно да разтълкуваме ходовете им и да им отвърнем подобаващо; да отгатнем намеренията и следващите им стъпки. А незнанието как да постъпим, какво да предприемем в ситуация, която не ние сме създали и която не сме в състояние да контролираме, е една от основните причини, пораждащи тревога и страх.

Това са, така да се каже, универсални и независещи от конкретния момент проблеми, когато

сред нас има „пришълци“, които се появяват не-надейно и всяват страх у всички прослойки на населението приблизително с еднаква сила и в приблизително еднаква степен. Гъсто населените градски райони неизбежно пораждаат противоположните тяги на миксофилия (привличане от пъстрото, близко и същевременно различно обкръжение, което предвещава нови и непознати преживявания и следователно обещава удоволствието от приключения и открития) и миксофобия (страх от непознатото, което е твърде голямо, не подлежи на контрол, не може да бъде овладяно и ни отблъсква). Първата тяга е основната притегателна сила на градския живот, докато втората, напротив, е неговият най-страшен порок, особено в очите на по-бедните и непривилегированите, които – за разлика от богатите и привилегированите, които с парите си могат да си осигурят живот в „комплекси с ограничен достъп“, за да се изолират от смуцаващата, озадачаваща и все по-често плашеща суматоха и глъч на многолюдните градски улици – нямат възможността да се предпазят от безбройните капани и засади, дебнещи навсякъде из разнородната и твърде често недружелюбна, неприветлива и враждебна градска среда, на чиито скрити опасности са обречени да останат изложени цял живот. Както Алберто Нардели писа във в-к „Гардиън“ на 11 декември 2015 г.: „Почти

40% от европейците сочат имиграцията като най-тревожния – повече от всеки друг – проблем, пред който днес е изправен Европейският съюз. Само преди една година по-малко от 25% бяха на това мнение. Във Великобритания всеки втори посочва имиграцията като едно от най-важните предизвикателства за страната.⁶

В нашия все по-дерегулиран, децентрализиран, противоречив свят тази постоянна амбивалентност на градския живот обаче не е единственото, което ни притеснява и плаши при вида на бездомните пришълци, което поражда враждебност към тях и поощрява насилието – а също използването, спекулирането и злоупотребата с тяхното очебийно мизерно, окаяно и безпомощно състояние. Можем да посочим още две допълнителни причини за това, породени от специфичните особености на нашия постдерегулационен начин на живот и съжителство – два фактора наглед коренно различни и следователно въздействащи на различни категории хора. Всеки от тези два фактора засилва чувството на неприязън и войнственото отношение към имигрантите, но в различни прослойки от местното население.

Първият импулс следва, макар в доста осъвременен вид, схемата, очертана още в древната Езопова басня за зайците и жабите.⁷ Зайците в тази басня били така яростно преследвани от другите

зверове, че вече не знаели къде да се даянат. Видели ли някакво друго животно да приближава към тях, мигом се втурвали да бягат. Веднъж видели стадо коне да препускат наоколо и, обзети от паника, хукнали към близкото езеро – предпочитали да се удавят, вместо и занаяпред да живеят в постоянен страх. Но когато наближили брега на езерото, няколко жаби, на свой ред изплашени от приближаващите зайци, побягнали и скочили във водата. „Виждате ли – рекъл един от зайците, – положението не е толкова лошо, колкото изглежда“: нямало защо да избират смъртта пред живота в постоянен страх. Поуката от Езоповата басня е съвсем ясна: заекът изпитва задоволство – желано избавление от добре познатия страх от ежедневно преследване, – защото е разбрал, че винаги има някой в по-голяма беда.

Зайци, „преследвани от други зверове“, и с участ, подобна на участта на онези от Езоповата басня, има в изобилие в нашето общество на човешки животни, а през последните десетилетия техният брой непрестанно расте, при това, по всичко изглежда, неудържимо. Те живеят в мизерия, унижения и позор сред общество, което е твърдо решено да ги отхвърли, в същото време, перчейки се с безпрецедентния си комфорт и охолство; постоянно подигравани, осъждани и хулени от тези „други човешки зверове“, нашите

„зайци“ се чувстват обидени и потиснати от това, че са унизявани и оскърбявани от другите, и същевременно укорявани, осмивани и осъждани от собственото си съзнание заради явната си неспособност да се изравнят със стоящите по-високо от тях. В свят, който предполага, очаква и изисква всеки „сам да се оправя“, тези човешки зайци, лишени от уважение, грижи и признание от другите човеци, също като Езоповите „зайци, преследвани от други зверове“, са изхвърлени на дъното и изоставени там, без каквато и да било надежда, камо ли правдоподобно обещание, за изкупление или избавление.

За отхвърлените, които се опасяват, че са стигнали дъното, да открият, че има и друго дъно под онова, до което те са били изтикани, е истинско спасение: то им възвръща човешкото достойнство и съхранява малкото самоуважение, което им е останало. Появата на тълпа бездомни мигранти, лишени от човешки права не само на практика, но и по буквата на закона, им предоставя една (рядка) възможност да изпитат такова чувство. Това до голяма степен обяснява защо неотдавнашната масова имиграция съвпадна по време с нарастващата популярност на ксенофобията, расизма и шовинистичната разновидност на национализма – както и с изненадващите и същевременно безпрецедентни изборни успехи на ксенофобски, расистки,

шовинистични партии и движения и на техните популистски лидери.

Във Франция Националният фронт начело с Марин льо Пен печели гласове предимно сред най-нисшите прослойки на обществото – хора безимотни, подложени на дискриминация, бедни и страхуващи се да не бъдат отхвърлени – с открито декларирания или премълчан, но ясен призив „Франция за французите“⁸. Хората, застрашени да бъдат на практика, макар не формално (поне засега), изключени от обществото, едва ли биха могли да останат глухи за този призив: всъщност национализмът им предлага жадуваното средство да спасят (или да възкресят) самоуважението, което губят или вече са загубили. Онова, което навремето спаси „бялата измет“ в южните Съединени американски щати от крайните проявления на мъчителна, убийствена самоненавист, бе присъствието на негрите – нисши същества, лишени дори от онази единствена привилегия, с която бедните бели смятаха, че могат (поне пред себе си) да се похвалят – цвета на кожата си. Да си французин (или французойка) е качество (единственото в случая), което поставя техните съвременни френски съответствия в една и съща категория със знатните и силните на върха и същевременно ги издига над също толкова окаяните чужденци; над пришълците без гражданство. Мигрантите оли-

цетворяват онова спасително дъно под дъното, до което местните *miserables*^A са изтикани и където са обречени да останат – и така им помагат да възприемат собствената си участ като не чак толкова унижителна и следователно не чак толкова горчива, тежка и непоносима. На мигрантите трябва да им се каже, и да им се покаже, че са тук само временно – докато французите и французойките, за добро или зло, поне се чувстват *chez soi*.^B

Има още една извънредна (иначе казано, излизаща извън рамките на „нормалното“, обичайно недоверие към чужденците) причина за негодуванието срещу огромния приток от бежанци и хора, търсещи убежище; причина, която въздейства преди всичко върху една друга прослойка от обществото – прослойката на оформящия се прекариат^C, с други думи, по-скоро върху онези, които се страхуват да не изгубят своите скъпи и завидни постижения, своето имущество и социалното си положение, отколкото върху човешките съответствия на Езоповите зайци, потънали в безнадежно отчаяние, защото вече са ги загубили или никога не са имали възможност да ги придобият.

---

^A Клетници (фр.). – Б.пр.

^B У дома (фр.). – Б.пр.

^C Социологически термин по подобие на пролетариат, от *precarious* (англ.) – несигурен. – Б.пр.